

PETER MACHO

Branislav Varsik és a pozsonyi Mária Terézia-emlékmű*Epizód egy fiatal diák életéből**és kísérlet személyes identitásának meghatározására¹*

Branislav Varsik a szlovák tudomány ismert alakja, professzionális történetírásunk alapító generációjának tagja volt. Az alábbi tanulmány életútjának egyetlen epizódját veszi nagyító alá, amely fiatal korában zajlott, amikor még nem volt elismert történész, ám már konkrét elképzelései voltak a történelemtől és a nemzeti múlttól. E tanulmány időbeli kiindulópontja 1921, amikor a pozsonyi gimnazista Branislav részt vett a Duna-parton, mégpedig a Vigadó előtti téren álló Mária Terézia-emlékmű megsemmisítésében. A kutatóban több kérdést vet fel közreműködése e „képromboló” akcióban, mely vandalizmusnak minősült a pozsonyi² – főként német és magyar – lakosság szemében. Véletlenül lehetett éppen ott, éppen akkor? A szokásos emberi kíváncsiság, ifjúkori meggondolatlanság vitte a Duna-partra, vagy mindenképpen jelen akart lenni? Mit érezhetett abban a pillanatban, egyáltalán mi készítette arra, hogy beálljon erősítésnek a szobordöntők közé? Minderre nem kaphatunk egyértelmű és kimerítő választ, közvetve és részlegesen segíthet azonban Varsik 1987-ben megjelent visszaemlékezése.³ Ezen és más források alapján megkíséreljük kirakni a mozaikot, legalább részben rekonstruálni identitása egyes rétegeit és érzelmvilágát, amely meglátásunk szerint szerepet játszott abban, hogy részt vett e szimbolikus jelentőségű rombolásban.

1921-ben Habsburg Károly volt osztrák császár és magyar király két alkalommal megpróbált visszatérni a magyar trónra, azaz a történelmi Magyarország trónjára. Tette – éppen az emlékiratszerző Varsikot idézve – „Pozsonyban nagy felzúdulást keltett, Habsburg-ellenességet szított fel. A felháborodott tömeg a légiósok vezetésével ledöntötte Mária Terézia szobrát, amely a Duna-parton állt, a mai Štúr-téren, Štúrék emlékműve helyén. Addig a szobrot nem érte bántódás.

¹ Eredeti megjelenés: Branislav Varsik a bratislavský pomník Márie Terézie. In: *Miles Semper Honestus. Zborník štúdií vydaný pri príležitosti životného jubilea Vojtecha Dangla*. Eds.: Segeš, Vladimír–Šedová, Božena. Bratislava, 2007. 161–167.

² A szerző az eredeti szövegben általában Pozsony mai hivatalos nevét használja (Bratislava), azonban amikor az 1918 előtti városról, illetve a régi pozsonyi polgárságról beszél, a régi szlovák nevet, a Prešporokot. – A fordító megjegyzése.

³ Varsik, 1987.

Be kell vallanom, hogy a feldühödött tömeghez én is csatlakoztam, magam is húztam az uralkodónőn és lován átvett erős kötelet.”⁴

Ezzel kapcsolatban érdekes az a tény, amit Varsik nem említett, hogy a Mária Terézia szobrát ledöntő felbőszült sokaság azt kiabálta: helyére kerüljön oda a szlovák nemzeti hős, Milan Rastislav Štefánik szobra.⁵ Lubomír Lipták paradox jelenségnek tekinti, hogy a pusztító tömeghangulat éppen az ellen a Mária Terézia ellen fordult, aki a Habsburgok közül a legtöbbet tett a régi Pozsony felvirágoztatásáért.⁶ Az indulatoktól vezérelt tömeg, soraiban volt légiósokkal azonban aligha fogta fel az emlékmű helyi vonatkozását, szerepét a konkrét város, tehát az ősi Pozsony lakosságának identitásában. Nemzeti szemüvegen keresztül látta, az elnyomó rendszer és rezsim jelképeként.

Az, hogy Varsik bevallja részvételét e post mortem népítélet végrehajtásában, önmagában még semmit sem árul el közelebbi motivációjáról, rokon- vagy ellenszenvéről azzal az asszonnyal szemben, aki egykoron elődeink felett uralkodott, és nem tanúskodik az uralkodóházzal szembeni viszonyáról sem. Mit tudhatott Branislav Varsik, a pozsonyi reálgimnázium tizenhét éves tanulója Mária Teréziáról, egyáltalán a Habsburgokról? Természetesen itt nem (csak) a lexikális tudásra, betanult évszámokra, a család tagjainak felsorolására gondolunk. Minket most nem a pusztá ismeretek, hanem az álláspontok és az érzelmek érdekelnek.

Ha egyelőre eltekintünk a gimnáziumi tanulmányoktól, a fentiek feltérképezésére Miavát (Myjava), Varsik szülőhelyét, valamint neveltetését és elemi iskolai tanulmányait kell nagyító alá vennünk. Egy vállalkozó szellemű, világlátott zsákszabó mester családjából származott, akire így emlékezett: „Apám csak a népiskolát járta ki, ám már fiatalon nemzetileg öntudatos, szláv érzelmű volt, már csak gyakori csehországi tartózkodása miatt is. A 19. század végén a többi nemzetileg elkötelezett miavaival átjárt Filipovba, a morva oldalra, ahol találkoztak a nemzetükhöz hű szlovákok és csehek.”⁷

Hasonlóképpen gondolt vissza édesanyjára: „Elsősorban anyámnak köszönhető, hogy mi, gyerekek, mindannyian megfelelő műveltséget kaptunk.” Közben nem felejt el megjegyezni, hogy anyját a felekezeti népiskolában a szlovák nemzeti mozgalom ismert tagja, Karol Viest, a nagyrócei ún. maticás gimnázium egykori tanára oktatta.⁸ Habár Varsik idejében már nem tanított itt az az ismert, nemzetileg elkötelezett szlovák, Michal Šimonovič, aki már a fordulat előtt is dé-

⁴ Varsik, 1987. 45.

⁵ Hojda-Pokorný, 1996. 176.

⁶ Lipták, 2000. 258.

⁷ Varsik, 1987. 15–16.

⁸ Varsik, 1987. 15. Mindkét szülő nemzetileg elkötelezett szlovákként szerepel az alábbi ismert kiadványban: Slávik, 1945. 212.

delgette egy miavai Daniel Krman-émlékmű tervét,⁹ ám megtudjuk, hogy szülei számára tekintély és példa volt. Ha csak passzívan is, de befolyásolta őket éppen a gyermekeik keresztnevének kiválasztásában: „Bátyám Vladimír volt, én pedig Branislav nevemet a miavai tanító, Michal Šimonovič fiának példája nyomán kaptam. Anyám később elmesélte, hogy nagyapám milyen nehezen szokta és jegyezte meg újszerű szláv nevünket.”¹⁰

A családi környezettől tehát szlovák és bizonyos mértékben szláv nemzeti érzést kapott, amelyet az iskola tovább erősített. Michal Šimonovič és tanártársai turisztikai-művelődési, jobban mondva hazafias-megismerő tevékenységére utal közvetve Varsik azon megjegyzése, hogy fiatal korában gyakran ment „hosszabb kirándulásokra a tágabb környékre, akár olyan régi várakhoz, mint Berencs, Csejte, Jókó, akár az ottani legmagasabb hegycsúcsra, a Javorinára. Hozzánöttem így a szülőföldre, s már fiatalon felébredt bennem a vágy szülőfalum és a tágabb környék múltjának megismerésére”.¹¹

Ezek a kirándulások többet jelentettek, mint szokásos természetjárás vagy a Miava környéki romantikus várromok meglátogatása – az egyházi és a nemzeti történelem emlékhelyeinek tudatosítását szolgálták. A miavai tanítók ezáltal kívánták erősíteni a gyerekek és a fiatalok kötődését a szülőföldre, formálni a miavai ifjúság identitását és történeti tudatát, a pozitív jelképekkel való azonosulásra és ellenkezőleg, a negatív szimbólumokkal szembeni elhatárolódásra készítve őket. Az említett települések ugyanis a kollektív, felekezeti s egyben nemzeti emlékezet helyei voltak: Berencs várában tartották fogva a rekatolizáció alatt azokat az evangélikus lelkészeket, akiket később gályarabnak adtak el; Csejte nemcsak Báthory Erzsébet, hanem az itt bebörtönzött Daniel Krman (Krman Dániel) nevével is összefonódik, Jókó pedig a nemzeti dalnok, a Bernolák-iskola költője, Ján Hollý végső nyughelye.¹²

A helyi evangélikus iskola tanítóinak áldásos működését idézik fel az akadémikus festő, Štefan Bednár szavai is: a miavai tanítók „az előírásnak megfelelően tanították természetesen a magyar történelmet és honismeretet is, de minket nemigen érdekeltek az Árpádok történetei. Az egyháztörténetet viszont át tudták

⁹ Elsőben Alexander Janko, másodikban és harmadikban Vladimír Lajda tanította, s Varsik hangsúlyozza, hogy a miavai felekezeti iskolában a magyar nyelv kivételével mindent csakis szlovákul tanítottak. Varsik, 1987. 18.

¹⁰ Varsik, 1987. 16.

¹¹ Varsik, 1987. 18. Varsik visszaemlékezését kiegészíti egy kortársa fordulat utáni tanúsága: „Fiatalságunk hű barátai, mint a néhai Šimonovič tanító és Lacko lelkész, a legnagyobb elnyomás időszakában állandóan – titkos helyiségekben, kirándulásokra stb. – összegyűjtötték a diákokat, és fáradhatatlan munkával belénk nevelték a testvéri összetartás szellemét, a nemzet iránti szeretetet.” Zima, 1920. 3.

¹² Részletesebben lásd: Macho, 2006.

úgy adni, hogy összekapcsolták a nemzetivel, és így valahogy csak szóba került pl. Cirill és Metód a Nagymorva Birodalommal együtt, továbbá Csák Máté, Jan Jiskra és érthető módon a huszita mozgalom, főleg azonban a Krmanok miavai múltja, végül pedig a Hurban-féle felkelés története. Krman és Hurban emléke élénken élt Miaván, így azután otthon minden miavai gyerek eleget hallott ezekről és más rebellis őseinkről, az ellenreformáció alatti elnyomásukról, a feudális középkor borzalmairól (főleg a közeli Csejten élt vérszomjas Báthory Erzsébetről).¹³

Nem tudjuk pontosan rekonstruálni a fiatal Branislav 1918 előtti érzelem- és értékvilágát. Joggal feltételezhetjük azonban, hogy bizonyos mértékig egyezik a fordulat után kitapinthatóval. Az említett jelképek (pl. Krman, Báthory Erzsébet vagy Hurban), illetve ezen ikonikus alakok sorsának a családi közeg, illetve a miavai tanítók által közvetített konkrét értelmezése, amely beleágyazódott a helyi, regionális, felekezeti és egyben a nemzeti történelem mozzanataiba, feltehetően érzelmi alapjává vált a Habsburgokkal és a magyarországi feudális hatalmasságokkal szembeni ellenszenvének. Olyan jelenségekkel fonódtak össze ugyanis, mint a *mi őseink* szenvedése, a kegyetlenség, a kizsákmányolás, az elnyomás, a szabadság hiánya és egyben a – vallási és nemzeti – szabadságharc. Úgyszintén nem tudjuk pontosan megmondani, mi játszódott le a fiatalember lelkében, amikor Pozsonyba érkezett, főleg amikor megpillantotta azt a régi várat, ahol Krmant VI. Károly császár, Mária Terézia apja parancsára bebörtönözték. Nem lehetnek azonban kétségeink afelől, hogy éppen ebben az érzelem-, elképzelés- és nézethalmazban keresendőek Braňo Varsik Habsburg-, Magyarország-, illetve magyarelles érzelmének alapjai, melyre azután fokozatosan számos egyéb élmény és tapasztalat rakódott.

Tudjuk, hogy a fordulat után Varsik a miavai tanulóifjúság Krman-körének¹⁴ aktív tagja lett, 1921. július 23-án részt vett az ifjúsági egyesület által a csejtei várhoz szervezett kiránduláson, sőt előadást is tartott Báthory Erzsébetéről.¹⁵ Egy évvel később pedig, a nyári szünidő alatt a miavai regionális lap hasábjain cikket közölt Daniel Krmanról, amelyben Miava történetének e jelentős alakját elsősorban az egyháztörténet szereplőjeként tárgyalta: „Krman széles körű tevékenysége nagy jelentőséggel bír az egész nemzet, de főleg az evangélikusok számára: megszervezte az egész szlovák evangélikus egyházat, harcolt az ellenreformá-

¹³ Bednár, 1968. 125.

¹⁴ E közművelődési egyesület tagjai már a kezdetekben kinyilvánították a felekezeti és nemzeti szabadságküzdelmek folytonosságáról vallott nézetüket: „A miavai tanulóifjúság folyamatosan követni igyekezett azt az utat, melyet dicső ősei, földijei, Krman, Hurban, Štefánik mutattak neki.” Zima, 1920. 3.

¹⁵ Pakan, 1921. 2.

ció ellen, kivívta a vallásszabadságot, öntudatra ébresztette és művelte a népet. Leginkább pedig nekünk, Miavának és környékének fontos, mivel tevékenysége jórészt itt zajlott, s ha ő nem lett volna, ki tudja, talán el is nyelt volna minket az erőteljes ellenreformáció [...]”¹⁶ A fiatal szerző érezhetően azonosul a leghíresebb miavai lelkész alakjával. A cikk végén azonban már a nemzeti történelemben ágyazza, melynek szerinte egymást kiegészítő eleme a vallási és a nemzeti szabadságért folytatott küzdelem: „Krmant Pozsonyban bebörtönözték, hogy megtörjék e nagy férfiút, ki oly sokáig dacolt az üldöztetés vad viharaival, de szelleme tovább élt és hatott Miaván és környékén, mert erőteljes szlovák személyisége felébresztette [...] a szellemet, mely ellenállt minden erőszaknak. Krman szelleme megmutatkozott mind 1848-ban, Hurbannak a nemzeti szabadságért vívott harcában, mind az első világháborúban, midőn a csehszlovák légiók azért küzdöttek, hogy a szlovákokat felszabadítsák a magyar iga alól.”¹⁷

Ugyancsak hatottak Varsik érzelmeire, nézeteire, állásfoglalásaira, tehát egyben identitására azok a konfliktushelyzetek, amelyeket a nagykőrösi kálvinista gimnáziumban 1915–1918 között folytatott tanulmányai során élt át, és amelyek valószínűleg megerősítették magyarellenes érzelmeit.¹⁸ Ugyancsak erre az időszakra emlékezik vissza a történelemtanítás kapcsán: „A gimnázium harmadik osztályában elkezdődött a történelem tanítása. Engem rendkívül érdekelt a tárgy. A magyartankönyvben pl. Szvatoplukról azt írták, hogy állítólag egy fehér lóért eladta Árpádnak a Nagymorva Birodalmat, meg hogy belefulladt a Dunába. Én már akkor egész máshogyan tudtam a dolgokat. Amikor megmondtam a tanárnak, hogy ez nem igaz, megkérdezte, hogy érdeklődöm-e őseim iránt. Hallgattam, ám még jobban megértettem, hogyan hamisítják a történelmet.”¹⁹

¹⁶ Varsik, 1922. 1–2.

¹⁷ Varsik, 1922. 2.

¹⁸ „Ám az utolsó háborús tanévben, 1917–1918-ban már az egész kiéleződött, többek között Dr. Györe Jánosnak köszönhetően, aki elkezdte megalázni a szlovákokat. [...] Emlékszem Ján Trokan esetére. [...] Amikor egyszer Györe professzornál latinról magyarra fordított, a tanár kinevette csúnya és helytelen magyar nyelvtudását, mire a diák fogyatékoságát magyarázandó jóhiszeműen azt mondta: »Tanár úr, én nem vagyok magyar« [...], mire az dühödten azt kérdezte, hogy akkor micsoda? Ő pedig azt felelte: »Tót«. Györe professzor, akit általában bősztített a nemzeti-ségi kérdés alakulása, a tanári kar elé vitte az ügyet. Ám a mérsékeltebb, belátóbb tagoknak köszönhetően Trokan nem kapott semmiféle büntetést. [...] Hamarosan ezután, 1918. április–május fordulóján behozott az osztályba egy budapesti újságot, benne a hírrel, hogy Dr. Filberger Gyula miavai főszolgabíró elkoboztatott tizenötezer koronát, melyet Brezován gyűjtöttek egy reménybeli szlovák gimnáziumra. Györe professzor valósággal kikelt magából, hogy a szlovákok egy gimnáziumot nem tudnának fenntartani. Később tudtam meg, hogy a gimnáziumi alapítvány betétkönyvéről volt szó [...], melyet a főszolgabíró 1918. április 27-én koboztatott el Ján Lichner brezovai lelkésztől.” Varsik, 1987. 20–21.

¹⁹ Varsik, 1987. 21.

Branislav Varsik Ausztria-Magyarországgal szembeni ellenszenvét tovább erősítette még egy tényező, mely döntő módon hozzájárulhatott részvételéhez a pozsonyi emlékmű ledöntésében – ez bátyja példája volt. Figyelemre méltó, hogy emlékiratában mennyi helyet szentel két bátyja, Pavol és Vladimír tevékenységének, különösen az első világháború alatti külföldi ellenállás, illetve a régi Monarchia romjain született csehszlovák állam kiépítése és védelme kapcsán.

Legidősebb bátyja, Pavel Varsik a háború alatt orosz fogságba esett, s ott belépett az I. Szerb Önkéntes Hadosztály soraiba. Parancsnokként részt vett a dobudzsai harcokban, melyek során kézigránátrepesztől súlyosan megsérült a homlokcsontján. Szerb és román vitézségi érdemrendet kapott, majd a műtét után Nagy-Britanniába, illetve Franciaországba távozott, a francia légiók kapitányaként²⁰ tért haza s így lett a Vavro Šrobár által vezetett, Szlovákia igazgatásával felhatalmazott minisztérium katonai referense, Szlovákia hadsereg-felügyelője, később pedig a *Legio Bank* pozsonyi fiókjának igazgatója.²¹

Éppen Pavel Varsik volt az egyik azok közül, akik segédkeztek Pozsony megszállásában, mint ahogy ugyancsak ő győzte meg a szülőket, hogy az egy éve Szokolcán tanuló két öccsét írassák át Pozsonyba, hogy „a mi szlovák elemünk” megerősödjék Szlovákia fővárosában.²²

Branislav Varsik évtizedekkel később is hangsúlyozta, hogy Miaván milyen mélyen emlékezetébe vésődött a fordulat. Hogyan is lehetett volna másképp, hiszen a szülőhelyére betérő legidősebb bátyját, a légióst hősként fogadták: „Mivel Pavel bátyám volt a legrégebb óta szolgáló és a rangidős a szlovák légiósok között, dr. Vavro Šrobár kiválasztotta kormányra leendő katonai referensének. [...] Zsolnán megbízatást kapott arra [...], hogy vegyen részt Pozsony 1919 újévére tervezett elfoglalásában. 1918. december 22-én megszakította útját szülőhelyén, Miaván, és a felszabadult hazában családi körben töltötte az első karácsonyt. Érkezése egyfajta megrázó élmény volt a miavaiak számára, hiszen nem láttak

²⁰ A miavai sajtó nem titkolt büszkeséggel írt róla. Katonai pályafutása mellett megemlítette az összes kitüntetést, azt hangsúlyozván, hogy „Személyében mi [Mijava lakói] derék, bátor, rettenthetetlen fiainkat üdvözljük, akik életüket kockáztatták a nemzet szabadságáért.” Kapitán, 1918. 2.

²¹ Varsik, 1987. 16–17. Többé-kevésbé kimerítő információval szolgál Pavel Varsikról a *Slovenský biografický slovník* hatodik kötete (Maťovčík, 1994. 239., ahol azonban a vezetéknev hibásan, *Varsík* alakban szerepel). Megdöbbenő ugyanakkor, hogy a *Slovník prvního československého odboje 1914–1918* (Praha, 1993) meg sem említi. E szempontból érdekes lehet, hogy Pavel Varsik felesége, Zora (apja Emil Izák volt, anyja Elena Izáková, lánykori nevén Elena Štefániková), Milan Rastislav Štefánik tábornok unokahúga volt. Eljegyzésükön, 1919. augusztus 28-án a vendégek körében gyűjtés folyt egy miavai Štefánik-emlékmű felállítására. Na Štefánikov, 1919. 3.

²² Varsik, 1987. 38.

még légióst azelőtt. Otthon szívélyesen fogadta Ján Valášek ügyvéd, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke. Fellépett a kórus, és elhangzott Zora Lacková író nő verse [...].”²³

A fiatal Branislav számára Pavel bátyja tehát minden bizonnyal követendő példa volt, nemzeti szabadságharcos, aki hozzájárult „az ezeréves börtön”²⁴ láncainak lerázásához. Ifjonti szellemére bizonyára hatott továbbá a középső fivér, Vladimír hősiessége, aki 1918 decemberében, alig tizenhét évesen önként belépett a Szlovák Szabadság Gárdájába.²⁵ Hasonlóképpen ámulattal tekintett unokatestvérére, Viliam Varsikra, aki Amerikában még a háború alatt belépett a csehszlovák légióba, ugyancsak viszonylag fiatalon.²⁶ Varsik emlékiratainak viszonylag józan, tárgyilagos hangvételén itt-ott felszínre tör a büszkeség, hogy szülőhelye – mint maga fogalmazott – „aránylag sok szabadságharcost adott a nemzetnek”.²⁷

²³ Varsik, 1987. 29. (Zora Lacková volt Anna Lacková-Zora, a miavai fiatalságot nemzeti szellemben nevelő Pavol Lacko evangélikus lelkész felesége).

²⁴ Szándékosan alkalmaztam Magyarországra a nemzetek ezeréves börtönének a metaforáját, jöhetnek ezt az elképzelést a mai történetírás inkább a nemzeti mítoszok körébe utalja. Branislav Varsik ugyanis azonosult vele, hiszen a Šrobár-kormány 1919. február 4-én, Zsolnáról Pozsonyba történő átköltözését, melynek szemtanúja volt, így örökölte meg: „Sokan jöttek össze a szlovák nép és a pozsonyiak köréből a kormány üdvözlésére. Önállóságunk építésének e fontos aktusa nagy élményt, impulzust jelentett nekem, mert *nyilvánvaló volt számomra, hogy az ezeréves nemzeti és társadalmi rabság után a Duna-part azon helyén állottunk meg, ahol elveszett őseink szabadsága ezer évvel ezelőtt.*” Varsik, 1987. 33 [kiemelés: P. M.] Ennek kapcsán teljesen jogos a kérdés, hogy amikor Varsik utal a 907-es pozsonyi csatára, mely az akkori értékelés szerint a szlovák nemzetállamként felfogott Nagymorva Birodalom bukását, vagyis nemzeti elnyomatásuk kezdetét jelentette, ez a fiatal Branislav 1919-ben birtokolt valós történelmi tudatát tükrözte, vagy pedig már az egyetemi tanárét, aki élete alkonyán papírra veti visszaemlékezéseit, s ifjúkora irodalmi-publicisztikai képébe visszamenőleg, ex post beletűzdel olyan gondolatokat, nézeteket és érzéseket, melyeknek 1919-ben még híján volt. Ám a miavai közegről, Varsik családi neveltetéséről és az iskoláról eddig mondottak alapján nincs okunk rá, hogy kétségbe vonjuk szavait.

²⁵ Varsik, 1987. 27.

²⁶ „A szakolcai reál gimnázium negyedik tanévének sikeres befejezése után az 1919-es nyári vakációt Miaván töltöttem. Színesítette a napokat az USA-ból érkezett Viliam Varsik unokafivérem, a francia légió leszerelt tagja. Viliam Varsik még tizennyolc sem volt, amikor az USA-ban jelentkezett a légióba, és Franciaországba távozott.” Varsik, 1987. 37.

²⁷ Egyes források szerint „Miava több, mint ötven légióst adott”, ez az adat azonban valójában csak az evangélikus egyháztagokra vonatkozik. Mihál, 1938. 120. Más szerző 118 miavai önkéntest (köztük Braňo bátyját, Vladimírt) sorol fel a Szlovákia felszabadítása és megszállása alatt keletkezett hazai önkéntes egységek tagjai között, lásd: Menoslov slov. ev. dobrovoľníkov. Kolesár, 1938. 223–224. A *hősies Miaváról* (Jozef Miloslav Hurban megfogalmazása) alkotott önkép számára valós alapul szolgál, hogy az abszolút számokat tekintve Miava azon települések közé tartozik, amelyek a legtöbb nemzeti szabadságharcost adták, tehát a képzeletbeli ranglétra csúcsára került. Az effajta elsősg szigorú szakmai értékeléséhez azonban meg kellene határozni mindenekelőtt a légiósok-önkéntesek szociális csoportjának tényleges részarányát az adott község vagy város lakosságán, illetve a férfinépességen, mégpedig főleg a katonaköteles korosztályokon belül.

A Monarchia *lerombolásának* és az új köztársaság *megalapozásának* sorsdöntő időszakában Branislav valójában tizenöt éves gyermek volt, tehát nem tudott még derekasan, hősiezen kiállni. Legfeljebb másokkal együtt éljenezhetett bátyjainak. Ezzel kapcsolatos érzéseiről nem beszél, ám világos elképzelésünk lehet megindult fantáziájáról, tettvágjáról, hogy valamely hősi cselekedetet hajtson végre.

Elérkezett az 1921-es esztendő, Habsburg Károly két visszatérési kísérlete Magyarország trónjára és erre válaszként a csehszlovák hadsereg mozgósítása. Közép-Európa új háborús konfliktus küszöbén állt, melyet végül sikerült elhárítani. S ebben a pillanatban lép Pozsonyban színre a felbőszült tömeg, melyben a volt légiósok mellett ott van Branislav Varsik, immár fiatal, tizenhét éves férfiként, mint a Grössling utcai állami reálgimnázium diákja. Elismeri, hogy ő is húzta a kötelet, amellyel a tömeg ledöntötte a Mária Terézia-szobrot. Tudatosultak vajon Branislavban e fizikai, de egyszersmind jelképes rombolás szélesebb összefüggései? Joggal feltételezhetjük, hogy ezt a fizikai és szimbolikus pusztítást utólagos hozzájárulásnak tekintette a Monarchia *lerombolásához*, tehát a nemzeti felszabaduláshoz, egyben pedig úgy érezhette, most lép be végleg a nagyok, a felnőttek világába. Ezáltal felsorakozott két bátyja mellé, és bosszút állt az *őseink* ellen elkövetett bűnökért. Nehezen dönthető el itt, miféle ősökkel azonosította magát, földijeivel vajon, az evangélikus közösség vagy a szlovák nemzet tagjaival, vagy éppenséggel biológiai vérrokonaival, nagyszüleivel – személyükben végül is ezek az identitások mind-mind találkoztak és megtestesültek. Nem lényegtelen e szempontból, hogy Braňo nagyapja, Pavel Varsik – aki nem volt képes megszokni unokája „pánszláv”, ráadásul idegen hangzású nevét –, feleséget (született Anna Okenčáková) a morvaországi Velká Rybkáról hozott, amely község lakossága evangélikus hitét a közeli Miaván működő Daniel Krmannak köszönhetően a rekatolizáció alatt is megtartotta.²⁸

Varsik életútjának e pillanatánál egy író bizonyára leírna egy jelenetet, melyben a fiatal diák feltekint a pozsonyi vár romjaira, amely egyébként úgyszintén a Habsburgok hatalmának, dicsőségének egyik jelképe. Mindennek negatív oldalát jelentette viszont Braňo felfogásában a fent bebörtönzött Daniel Krman szenvedése. Hatásos, de kevésbé valószínű fordulat volna ez. Nem tudom, a nevezett térről, arról a pontról, ahol a Mária Terézia-emlékmű állott, látszik-e egyáltalán a vár, illetve nem takarják-e el a pozsonyi német bürgerek magasodó házai és a magyar arisztokrácia palotái. Az emberek szociális képzeteiben, álmaiban és vágyaiban viszont ezek az akadályok nem feltétlenül játszanak lényeges

²⁸ Golán, 1929. 276–291.

szerepet – a fiatal Braňo Varsiknak láthatólag nem kellett átnéznie e házak felett, hogy felidézze a rabságot, az elnyomást és az emberi szenvedést. Szívében és fejében hordozta szülőföldje történelmét.

Rövidítések és irodalomjegyzék

1. Kiadott források

Bednár

1968 Bednár, Štefan: Rozprávanie o Myjave môjho detstva. In: Fabry, R. et al.: *Myjava našej jari*. Bratislava, 1968.

Kapitáň

1918 Kapitáň Pavel Varsik. In: *Slobodný Slováč*, 1. (1918) č. 6. (14. 12.)

Na Štefánikov

1919 Na Štefánikov pomník. In: *Slobodný Slováč*, 2. (1919) č. 37. (6. 9.)

Pakan

1921 Pakan, A. S.: Z činnosti Krmanovho kruhu študujúcej mládeže na Myjave v hlavných prázdninách r. 1921. In: *Noviny zpod Bradla*, 1. (1921) č. 33. (14. 10.)

Varsik

1922 B. V. [Varsik, Branislav]: Daniel Krman. Život, dielo a význam (Dokončenie). In: *Noviny zpod Bradla*, 2. (1922) č. 33. (18. 8.)

1987 Varsik, Branislav: *O čom mlčia archívy*. Bratislava, 1987.

Zima

1920 Zima, Š.: Z činnosti študujúcej mládeže na Myjave. In: *Slobodný Slováč*, 3. (1920) č. 3. (17. 1.)

2. Szakirodalom

Goláň

1929 Goláň, K.: Osobnosť Krmanova ve světle pramenů moravské protireformace. In: *Bratislava. Časopis Učené společnosti Šafaříkova*, 3. (1929).

Hojda–Pokorný

1996 Hojda, Z.–Pokorný, J.: *Pomníky a zapomníky*. Praha–Litomyšl, 1996.

Kolesár

1938 Kolesár, I.: Obsadzovanie Slovenska. In: *Služba národu*. Ed.: Osuský, S. Štefan. Liptovský Sv. Mikuláš, 1938.

Lipták

1999 Lipták, Lubomír: Helycserék a piederestákon. In: Uó.: *Száz évnél hosszabb évszázad*. Pozsony, 2000. 244–292.

Macho

2006 Macho, Peter: Egy történeti régió topográfiai megkonstruálása. Milan Rastislav Štefánik szülővidéke a róla szóló népszerűsítő művekben (1919–1929). In: *Sic Itur ad Astra*. 2006. 3–4. 317–328.

Maťovčík

1994 *Slovenský biografický slovník* 6. Ed: Maťovčík, Augustín. Martin, 1994.

Mihal

1938 Mihal, Š. Slovenskí evanjelici v zahraničnom odboji za svetovej vojny. In: *Služba národu*. Ed.: Osuský, S. Štefan. Liptovský Sv. Mikuláš, 1938.

Slávik

1945 Slávik, M.: *Slovenskí národovci do 30. októbra 1918*. Trenčín, 1945.

Fordította: Ábrahám Barna